

דברים באזכרת העיר קובל, מצ'יוב והסביבה, ו' באלול תש"ע (16.8.2010)

68 שנים חלפו מיום השמדת יהודי עיר המחוז קובל והעיירות שסביב לה. כ- 20,000 מיהודי קובל הושמדו באקציות השונות, כולל אותם פליטים יהודים שנמלטו ממזרח פולין והשתקעו בעיר לאחר הסכם ריבנטרופ-מולוטוב.

למעלה מ- 1000 מיהודי קובל עלו ארצה או היגרו לארצות המערב לפני המלחמה. מוערך שכ- 600 מבני קובל, רובם ככולם צעירים, הצליחו להימלט ולהינצל מיד המרצחים. בעיירה מצ'יוב הסמוכה לקובל הושמדו למעלה מ- 5,000 יהודי העיירה והסביבה. רק 50 מיהודי העיירה נותרו בחיים, כולל החלוצים שעלו ארצה קודם למלחמה.

פעילות הארגון בשנה החולפת

בשנה החולפת המשכנו בפעילות איסוף חומר ותיעוד של בני דור ראשון של בני קובל. אנו ממשיכים בשיחות ופגישות עם בני הדור הראשון ומקבצים כל מידע אפשרי הקשור לקובל והסביבה מהארכיונים ומהמכונים השונים בארץ.

לדוגמא, במכון לבון בת"א מצאנו רק לאחרונה חומר רב- מאות מכתבים של בני הזוג מיקה לבית גולשמיט ואורי אלפרט מקובל. מכתבים משרותו של אורי, חייל בצבא הבריטי בימי מלחמת העולם השנייה, ומ-מיקה רעייתו, המספרת לבעלה על חיי היום-יום בארץ על רקע הידיעות הראשונות על שואת אירופה.

רק לא מזמן נודע לנו כי הטייסת הנודעת זהרה לביטוב שנפלה במלחמת השחרור היא בת לילידת קובל, בת משפחת גולדשטיין שמשום-מה שמה נפקד מרשימת החללים בני קובל.

כל החומר הנאסף בארכיון העיר, מוצג ויוצג, במלואו או בחלקו, באתר האינטרנט המתרחב כל העת. פעילות רבה וכמעט יום-יומית נעשית באתר האינטרנט. נוספו משפחות חדשות לדפי המשפחה, מדור חיפושי קרובים התרחב, דפי הנצחת אנשים שהלכו לעולם ועוד ועוד.

בשנה האחרונה קובצו בעמל רב והוכנסו לאתר: רשימת בעלי מקצוע על פי דפי זהב פולניים משנת 1929. רשימת חלוצים שהגיעו ארצה לפני המלחמה. רשימת ניצולים ופליטים ורשימת קובלאים

שחיו בארץ ואנו לא יודעים פרטים עליהם. בחוברת דפי המידע שחולקה היום קובצו יחד רשימות אלו ורשימות נוספות.

אנו מצפים להערות ולהארות מצד קרובי ומכרי האנשים המוזכרים ברשימות השונות וכמובן נשמח אם תודיעו לנו על מכריכם ששמם חסר ברשימות.

בשנה האחרונה היתה התעוררות גדולה של בני דורות ההמשך הפונים לארגון בבקשה של מציאת פרטים על משפחתם מקובל ומצ'יוב. אנו משקיעים מאמצים בעזרה ובאיתור פרטים על משפחתם. לצערנו הרבה מהפונים לעזרת הארגון לא מתמידים בקשר עם הארגון, לא שולחים מידע הידוע להם-תמונות, צילומים, מכתבים ומסמכים מלפני המלחמה ואחריה- כך שבסופו של דבר המידע נשאר חלקי ולא מתועד בארכיון, וכדפי משפחה באתר קובל.

מדי פעם פונים אלינו חברים המעוניינים לנסוע לקובל ולסביבתה. אנו עוזרים להם ככל שניתן באיתור מקום מגורי משפחתם ומידע על האתרים המרכזיים בעיר. הרבה מידע על העיר היהודית שנהרסה גם ניתן למצוא היום באתר העיר.

כמה מהחברים נסעו לאחרונה לסיור עצמאי בקובל ובאזורים שסביבה. נשקול בחיוב ארגון סיור לקובל ומצ'יוב בעוד כשנתיים, לציון יום ההשמדה ה- 70 של העיר.

חסרים לארגון מתנדבים לפעילות המשך של תיעוד והנצחת בני העיר. בראש וראשונה הכנת רשימת הנספים הידועים של בני קובל ומצ'יוב. מקורות המידע יהיו כמובן כל אותם דפי העד שהגיעו ליד ושם, ובנוסף ספר ופנקס קובל, ילקוטי ווהלן, הספרים שהוציאו לאור החברים, חוברות ההנצחה של הארגון ושל הנפטרים.

בשנתיים האחרונות הלכו לעולמם כמה מפעילי בני דור הראשון בוועד וכמה מהחברים בוועד פרשו. אנו מחפשים כבר הרבה זמן מתנדב שישימש כגזבר הארגון ומתנדבים נוספים לוועד הארגון ההולך ומתמעט.

אנא התנדבו להמשך הנצחת העיר למען דורות ההמשך של כולנו.

טכס ההנצחה

פחות משבועיים לפני פלישת גרמניה לחלקה המערבי של פולין ופלישת הרוסים לווהלין ולקובל פרסם מ. רויזן, עורך השבועון הקובלאי הרוויזיוניסטי "חיינו", מאמר מרגיע:

קטעים מתוך המאמר: שלוה היא נשקנו, או: אל תניחו לעצמכם להיסחף לפרובוקציות

אנחנו עוברים באחרונה ימים של מתיחות גדולה ביותר; ימים של סכנה, של לבה עצורה לוחטת, העלולה ברגע מסויים להתפרץ ולהרוס את כל מרכז אירופה ולהשמיד בהרף עין את כל ההישגים התרבותיים שנאגרו במשך רבע המאה האחרונה, תקופת הפעילות התרבותית הגדולה ביותר.

דורנו עוד מוקסם מהגבורה של הליגיונות הפולניים המעטים, שבפיקודו של מנהיגם הדגול ומשחרר פולין, יוזף פילדסודסקי, שיצאו לקרב בידיים ריקות וללא כל אמצעי קיום, כדי לנצח שונאים כה רבים. רק באומץ רב, רצון ונחישות פילסו הליגיונות הפולניים דרך לחופש ובכידוניהם ודמם היתוו את הגבולות של פולין הגדולה כיום.

עתה, כאשר פולין נחשבת לאחת מהמעצמות הגדולות, כאשר הצבא הפולני נחשב לאחד מהטובים באירופה, אנחנו כבר הרבה יותר בטוחים מאשר באותם ימים עצובים. גם אויבנו הנורא, החותר לשלוט על כל העולם בשיטותיו הימי-ביניימיות, כבר עושה לעצמו חשבון, כי עומד נגדו היריב החזק ביותר, שבוודאי ינצח אותו גם ללא סיוע ממדינות זרות שיש לו בריתות עמהן.

מכל התוכניות והחלומות הגדולים של הצבא הגרמני לא יצא מאומה. אפילו שיטות ההפחדה שלו לא סייעו לו. כעת הוא כבר יודע, שבכל צעד נוסף ייתקל בהתנגדות עזה של החרב הפולנית המנצחת. כל מעשה אלימות ייהדף.

בשלוה ובנחישות מאוחד כל העם הפולני, וביחד איתו גם אנחנו היהודים, המבטיחים כי אנו מוכנים לכל קרבן, ממש כמו אחינו שנפלו בשדות הקרב של מלחמת העולם (הראשונה) למען שחרור פולין. בכל אמצעינו ובדמנו נילחם נגד האויב עד לניצחון המלא. בינתיים חייבת המהומה של הרחוב להיעלם. אסור לשום היסוס להרשים אותנו. אל תיתנו לאויב להסעיר אתכם, שכן שלוה ואחדות – זהו נשקנו.

אך המציאות היתה שונה בתכלית. הצבא הפולני "המהולל" קרס מיד והגרמנים השתלטו על פולין עד נהר הבוג. זרם פליטים מציף את קובל, ולא עברו שנתיים וגם הסובייטים שהשתלטו על פולין האוקראינית נסוגים מול הגרמנים ללא קרבות של ממש ולקובל נכנסים הנאצים לקול תרועות האוקראינים.

חיסולה של העיר קובל, כמו העיירה מצ'יוב, הוא סיפור נורא ובלתי נתפס. ננסה לעקוב אחר סיפור הישרדותו של היחיד, אחר סיפורה המזעזע של נינה רוסמן, נערה בת 12 בתחילת המלחמה - עדויות מהחלק הגלוי שנאסף בארכיון הארגון. לתשומת לבכם, יש בסיפור קורותיה דברים קשים להאזנה.

בגמר המלחמה, שנת 1946, נינה בת 17 שולחת מכתב אל ארגון היהודים המשוחררים בבוריה. שורות ראשונות מהמכתב:

אני, נינה רוסמן ואמי מיכלה רוסמן מקובל, יכולות לתאר את הגטו בקובל, שכן היינו חופשיות עד ה-7.1.1944 כנוצריות בקובל. כדי שהטרגדיה של הגטו בקובל לא תישאר עלומה, החלטתי עם אמי לתאר את כל מה ששמרנו בזיכרונותינו.

... אנחנו יהודי קובל, ובכלל במזרח ידענו כי הנאצים שונאים אותנו מאוד וכי אין לנו לצפות מהם למשהו טוב. תיארונו לעצמנו שנהיה מוכרחים לעבוד קשה, ואולי אף יכניסו אותנו לגטו. שאולי גם ישדדו מאיתנו משהו. אבל שהגרמנים יתנהגו איתנו כפי שהתנהגו לא תיארונו לעצמנו מעולם. האם אפשר היה להעלות על דעת אנוש עד כמה ברברים וצמאי דם יהיו רוצחים אלה? האם היתה יכולה המחשבה האנושית לתאר לעצמה את האסון הגדול ואת הטרגדיה הגדולה שציפתה לנו במלחמות הזאב? מה שהם עשו עובר את גבולות הפנטזיה האנושית. נביאים לא היו, למרבה הצער בזמננו, שיכלו לתאר לנו את אסוננו ואת הטרגדיה הצפויה לנו. ולו גם היו כאלה נביאים, האם היו מאמינים להם? הרי היו סוקלים אותם באבנים, כי מי האיש שיוכל להגיד דברים כאלה או לתאר לעצמו אותם.

נינה ממשיכה בתיאור חיי היום-יום הנוראיים בקובל, מציינת שמות, משרטטת את גבולות הגטו שבעיר החדשה ומתארת משהו מהשמדת הגטו הראשון ועד ערב השמדת הגטו השני:

... הייאוש ואיבוד העשתונות גדלו מיום ליום. נראה היה שנפלנו ושום נימה עליזה לא הצטחקה לעברנו באותה עת. שום חתונות, שום שמחות אחרות לא היו. שום קרן אור בחיינו האפלים בגטו. זה איבד אבא, זה אם, זה אחות. היו גם התאבדויות. מעט מאוד אנשים, ממש מתי מעט, ברחו מהגטו עם תעודות של נוצרים. אבל גם אנשים מעטים אלה נפלו בידי הרוצחים בגלל "המלצותיהם" של שכנינו הנאמנים, הפולנים והאוקראינים. כמו נתקפו גם הם במאניה לקבור יהודים. הייאוש גדל מיום ליום. החיים נמאסו כל כך, עד כי כמעט כל אחד איחל לעצמו לשכב ולא לקום עוד. אבל אחרים עדיין חיו בתקווה מתמדת. חייבת לבוא שעה, חייבת לבוא עזרה כי ככה אי אפשר להמשיך. הנוער רצה להתארגן בסתר ולהימלט מהגטו. אבל לא היה לו מספיק זמן. במהרה הגיעה האקציה הראשונה...

אביה של נינה ואחיה הבכור ומשפחתה המורחבת של נינה נלקחו להשמדה. בעיר נותרו רק קומץ של מסתתרים וביניהם נינה, אחיה הצעיר זכריה'לה, ואמה הנרדפים ממסתור למסתור. על הפולנים והמקומיים אינם יכולים לסמוך, אך בלית ברירה נעזרים בהם לתקופות קצרות. בסיום מכתבה מבטיחה נינה להמשיך ולספר על קורותיה, אך לא נמצאת ביד ושם עדות נוספת.

20 שנה מאוחר יותר נינה ואמה נותנות עדות בעת משפט הנאצים: קסנר - הקומיסר האזורי של קובל ומאנטיי - ראש הז'נדרמריה בקובל בזמן המלחמה. מפרוטוקול המשפט מסתבר שנינה אמה ואחיה הצעיר נתפסים. אחיה הצעיר, הנימול, מובל לבית הכנסת ולהשמדה. נינה ואמה מנסות לשכנע את המפקדים הנאצים שהן נוצריות ושורדות בתוך "מלתעות הזאב", בתוך בניין המשטרה הנאצית.

ציטוט מתוך הנמקות גזר הדין של קסנר ומאנטיי:

... ראפ הממונה על מאנטיי לא הסכים לכך שמאנטיי יעסיק את מיכלה ובתה נינה. מה גם שקאסנר דרש בעת ביקוריו בקסרקטין המיליציה לירות בשתי הנשים מאחר שהן יהודיות. מאנטיי יכול היה להעיז להתנגד לכך, מאחר שעמדתו של ראפ כלפי השתיים השתנתה. לפי עדותה של מיכלה, ובהתאם לעדותו של העד פירכרט פקיד הז'נדרמריה, קיים ראפ יחסים מיניים עם מיכלה ומאנטיי קיים יחסים מיניים עם נינה שהיתה אז בת 14. מתקבלת עדותה של העדה נינה, כי בפעם הראשונה באיומי אקדח

וכי גם בפעמים הבאות היא הוכרחה לכך. הנערה סיפרה זאת כבר אז, לא רק לאמה, אלא גם לפקיד הז'נדרמריה פירכרט ולסמל איית, כפי שאמרו בעדותם בצורה מעוררת אמון. פירכרט אפילו לקח מנינה תצהיר חתום בידיה, אותו הציג בעת חקירתו. כאשר בדיקה רפואית קבעה כי נינה בהריון, היא עשתה בדרישת אמה הפלה אצל רופא אוקראיני. הן פחדו כי אם ייוודע למאנטיי דבר הריונה של הנערה, הוא יירה בה למוות, כדי למנוע חשד שהוא קיים אתה יחסים. בעזרתם של סמל איית ופקיד הז'נדרמריה שארנוב קיבלו שתי הנשים תעודות מסע של עובדות פולניות. הן נסעו אל קרובי משפחה של שארנוב, שם עבדו באכסניה עד סוף המלחמה.

לאחר המלחמה נינה ואמה מהגרות לארה"ב. האם נפטרה זה מכבר ולבקשתה נקברה בישראל ונינה רוכשת חלקת קבר ליד אמה. נינה לא מוצאת מנוחה, נישאת כמה פעמים, אך ילדים לא נולדו לה. ידוע שלאחרונה מצבה הבריאותי של נינה התדרדר. עקבותיה וגורלה לא ידועים.

עם תבוסת הנאצים ונסיגתם מקובל ביולי 1944 מגיע לקובל בן העיר פנחס פנטורין, קצין בצבא האדום ונכה מלחמה, המתאר את מימדי האסון שירד על העיר. בינואר 1943 ישב בתל-אביב חיים גפני יוצא פינסק, לימים בעלה של מרים לבית גיטליס מקובל. השמועות אודות השמדת העם היהודי באירופה, החלו להגיע לארץ. הזעם והתסכול היו עצומים ומתוכם צמח השיר "קברים" המתאר בלא יודעין את הזוועה שהתרחשה בבכובה, כמו באירופה כולה. -שירה רשף מקריאה את שירו של אביה.

הדלקת 6 הנרות לזכר נספי העיר קובל והסביבה.

בשנתיים האחרונות נודע לנו על פטירת בני קובל הבאים:

החברים שנפטרו במהלך שנת 2009:

אליהו מנדל ז"ל

אהרון שטיין ז"ל

צופיה שוורץ לבית זיסקינד ז"ל

בלה דרוג לבית גרינבלט ז"ל

בלומה פרלמוטר לבית שנקר ז"ל

חווה רוזנצוויג לבית פריט ז"ל

אלקה פוקס ז"ל

החברים שנפטרו במהלך שנת 2010:

מאשה ליאור לבית שוסטר ז"ל

מישה פלדמן ז"ל

פרומה שוורץ לבית רוזינקו ז"ל

רחל הכהן לבית אלפרט ז"ל

עטל קופק לבית פולישוק ז"ל

יהודה מרין ז"ל (מהעיירה מניביץ')

נח זלצר ז"ל

ישראל שייניס ז"ל

ובת דור שני, אוה שלם ז"ל, בתם של יוסף וולנטינה ארליך ז"ל

יהי זכרם ברוך.

ארגון קובל מתכבד להעניק לבני גבירצמן שי צנוע. בני, עיתונאי בגימלאות של העיתון "ידיעות אחרונות", אף שאינו בן ליוצאי קובל, שוקד בהתנדבות ובהתלהבות כבר הרבה שנים על תרגומים מידיש וגרמנית הקשורים ליהודי קובל והסביבה. אתר העיר קובל מלא מתרגומיו הכוללים בין היתר תרגום מידיש של הספר "פנקס קובל", תרגום מגרמנית של משפט רוצחי יהודי קובל שנערך בגרמניה, תרגום של עשרות מסמכים מיד ושם, מאות מכתבים שנשלחו לחלוצים בארץ ומאות מאמרים של העיתונות המקומית.

הנצחת ותיעוד העיר קובל היו נראים לגמרי אחרת ללא תרומתו של בני גבירצמן.

בשנים האחרונות יותר ויותר בני דורות ההמשך מתחקים אחר שורשיהם וחלקם אף נוסע באופן עצמאי לבקר בעיר המחוז קובל ובעיירות סביב לה. חלק מהתעוררות יש לזקוף למידע הנמצא באתר העיר באינטרנט, אשר מתרחב כל העת. המבקשים לקבל מידע על משפחתם שמקורה בקובל, פונים אל הארגון שעוזר ומנחה את המחפשים. חלקם של הפונים מגלה במהלך החיפושים קרובי משפחה שכלל לא ידעו על קיומם...

אתר קובל באינטרנט קיים כבר למעלה משנתיים וחצי וממוצע הכניסות אליו הוא 8 ליום. שירה רשף, בת למשפחת גיטליס מקובל, בונת האתר בהתנדבות תציג את אפשרויות ההנצחה העומדות בפני צאצאי העיר קובל, מצ'יוב והסביבה.

חלקו השני של ערב האזכרה:

רב-שיח זה הוא הניסיון הראשון שלנו לצקת תוכן נוסף לטכסי האזכרה המסורתיים ולשלב בהם מעט זיכרונות, חוויות, תחושות, מידע או סיפורים הקשורים בקובל ובעיירות שסביב לה. לאחר הצגת כל נושא התאפשרה התייחסות קצרה של המעוניינים.

יהורם וולק (המנחה). משתתפים: יוסף גולדמן, ד"ר מרדכי זיו, רות בקי, מרילין פפר, רינה יוגב.

יוסף גולדמן, בן דור ראשון. יוסף שנולד בקובל, עבר להתגורר עם הוריו בדנציג. לאחר ליל הבדולח ועם התגברות הנאציזם חוזרת המשפחה לקובל בשנת 1938. יוסף ממשיך לימודיו בגימנסיה המשותפת לתלמידי "תרבות" ו"קלרה ארליך". יוסף סיפר על המפגש בין העיר הגדולה לעיר הולדתו קובל. על זיכרונותיו מהגימנסיה עד לעלייתו לרכבת היוצאת מקובל עם פלישת הנאצים ותחילת המלחמה.

ד"ר מרדכי זיו-ליברזון, בן דור ראשון שברח מקובל ברכבת האחרונה שיצאה מהעיר, לאחר לא הצליח לשכנע את אמו, אחותו ואביו החורג לבוא איתו. האב נרצח למחרת, עם כניסת הנאצים לעיר.

מרדכי מראה תמונת שתי בנות צעירות ומאושרות, בנות מחזורו הכישרוניות בגימנסיה "תרבות",
בוגרי מחזור 1937. מרדכי מספר בהתרגשות על הבנות:

- חנה פרל, בתו של משה פרל מראשי הציונים בעיר, שהצליחה ועלתה ארצה לפני המלחמה.
- ניורה לנדאו שהספיקה להינשא, נמלטה מהאקציה השנייה, נתפסה והובלה לבית הכנסת. ניורה
חרתה על קיר בית הכנסת: "**ניורה רייבר-לנדאו תמות היום. מה מאוד חפצתי לחיות**".

רות בקי, בת דור שני לבית קולודני ופיש. רות סופרת, חוקרת ושדרנית בקול ישראל יצאה בשנת
1992 בדרך לא דרך לקובל ולעיירות מהם הגיעה משפחתה. זו היתה הפגישה הראשונה של בני דור
שני עם העיר שהושמדה והטמונה כולה בבורות בכובה. המראות וההזנחה בגיא ההשמדה בכובה
מזעזעים. כתבה מלאה על הסיור נמצאת בילקוטי ווהלין.

מרילין פפר, בת דור שני למשפחת גינסבורג ממצ'יוב ולמשפחת פפר מאזריאן. מריאן הביאה משהו
מסיפור הינצלותם של בני משפחת גינסבורג ממצ'יוב ששולב בקורות המסע שהשתתפה בשנת 2006
עם בני משפחתה. סיפורה של מרילין לווה במצגת של תמונות מהמסע.

רינה יוגב, בת הדור שני למשפחת גרויסר ממצ'יוב ולמשפחת קלקה מקובל. רינה דיברה על כך
שההורים לא נהגו לספר על החיים בקובל ובמצ'יוב. הילדים ניזונו רק מקליטת שיחות של החברה
המבוגרים כשנפגשו והעלו זיכרונות..
רינה ספרה כי בביקורה במצ'יוב היא נפגשה במורה אשר מספרת לתלמידיה על שואת יהודי מצ'יוב.
התלמידים שומרים עד האנדרטאות, מחליפים פרחים ומנקים.
- על פי **מרילין פפר** מסתבר כי כתה מבית הספר במצ'יוב קיבלה בקיב אות הצטיינות על עבודתם
בנושא השואה.

הדלקת נרות משפחה ע"י ציבור הנוכחים.

סיום הערב בשירת התקווה.